

ARCHÍVUM

Tóth-Bartos András

Források az erdélyi magyar szórványpolitika második bécsi döntés utáni kérdésköréhez¹

A szórvány (diaszpóra) eredetileg a kisszámú, szétszórt gyülekezetek megnevezésére alkalmazott egyházi fogalom volt, amely később nemzeti-etnikai töltetet is kapott. Magyarországon az 1900-as évek elejére már elterjedt az etnikai értelmű szórványfogalom, az első világháborút követően pedig jelentése ki is bővül: elsősorban az impériumváltás következtében idegen államok fennhatósága alá került magyar kisebbségek helyzetére utalt, érzékeltetve ezen közösségek veszélyeztetettségét és kulturális zártságát.² Az erdélyi magyar szórványvidéket általában a magyarok által gyéren lakott területtel azonosítják. A tanulmányban vizsgált időszakban ez nagyjából a Beszterce-Naszód, Máramaros, Szolnok-Doboka, Kolozs és Szilágy megyék által közrezárt vidékre esett. Itt mind az 1910, mind az 1941. évi népszámlálások adatai szerint a magyarság aránya a megyei lakosság kevesebb mint 50%-át tette ki.³

A magyar kormányzat már az 1868. évi nemzetiségi törvény meghozatalakor számított a nemzetiségek rovására történő térvésztetéssel, azonban ekkor még bíztak abban, hogy a magyarság tömegétől fogva képes asszimi-

1 A második bécsi döntés utáni birtokpolitika és szórványpolitika kérdéséről, az itt közölt forrásokat is elemezve, Tóth-Bartos András írt bővebben. Lásd: Szórványkérdés és birtokpolitika Észak-Erdélyben 1940–1944 között. In: Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.): *Önazonosság és tagoltság. Elemzések a kulturális megosztottságról (Tér és terep 9.)*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2013, 285–316.

2 Keményfi Róbert: *A magyar nemzeti tér megszerkesztése. Térképzetek, térképek: fogalomtár*. Bölcsész Konzorcium, Debrecen, 2006, 75–82.

3 Lásd: Jakabffy Elemér. *Erdély statisztikája*. Lugos, 1923, illetve Fogarasi Zoltán: A népesség anyanyelvi, nemzetiségi és vallási megoszlása törvényhatóságunként 1941-ben. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1944. január–március, 6–7.

lálni az állam területén élő nemzetiségeket.⁴ A 19. század végén a magyarság asszimiláló erejének növelését olyan tényezőktől remélték, mint a magyar nyelv elsajátítása,⁵ oktatáspolitikai vagy a birtokpolitika. Az erdélyi magyar szórványvidék nemzetiségpolitikai alapokra helyezett birtokkérdésével az 1900-as évek elejétől kezdtek hangsúlyosabban foglalkozni. A magyar politikai elitben a 19. század végére tudatosodott, hogy az erdélyi románok a nemzetiségi önállósulásukat egyre inkább a Romániával való csatlakozás által kívánják megvalósítani. A veszélyeztetettség érzését továbbá olyan tényezők is fokozták, mint az ország egyes területeinek a gazdasági elmaradottsága, vagy az etnikailag vegyes vidékeken a magyar birtokállománynak a nemzetiségek javára történő jelentős csökkenése. A magyar közép- és nagybirtok apadása országos folyamat volt, azonban ez a nemzetiségi területeken szembetűnőbb jelenség volt. Itt az etnikai összetételből kifolyólag a magyar tulajdonú birtokok vásárlóinak nagy része nem a magyarok közül került ki, amelyet elősegített az a tény is, hogy ezeken a területeken a nemzetiségi pénzüzetek⁶ jól kiépült hálózattal rendelkeztek, illetve sok esetben a parcellázásokkor saját etnikai csoportjukat próbálták előnybe helyezni.⁷ A nemzetiségeket érintő birtokpolitikai viták a telepítésről szóló 1894: V. tc. körül is kibontakoztak, amikor egyre nagyobb teret kapott az állami beavatkozás igénye. Erdélyben a telepítéseket⁸ elsősorban az etnikai-

4 Keményfi Róbert: „... A magyar nyelvhatárok, nyelvszigetek, és szórványok védelme ügyében...” Dokumentumok a századfordulós magyar nemzetiségi politika térbeli törekvéséből. In: Kovács Nóra – Osvát Anna – Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004, 121.

5 Szabó István: *A magyarság életrajza.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 200–248.

6 A magyar birtokállomány apadása egyik széles körben elfogadott okának az első erdélyi román pénzüzetet, a nagyszebeni Albina Takarékpénztár nemzetiségpolitikai célokat hordozó birtokvásárlási és parcellázási munkáját tartották, amely a korabeli számítások szerint öt év alatt (1913-ig) több mint 10 000 kataszteri hold magyar birtokot vásárolt fel és juttatott román kézre. (Kenéz Béla: *Nép és föld.* Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1917, 145–182.)

7 Az erdélyi közép- és nagybirtok csökkenésével Bethlen István foglalkozott először részletekbe menően (*Az oláhok birtokvásárlása az elmúlt öt évben*, Budapest, 1912), az általa publikált adatokat az Erdélyi Gazdasági Egyesület és az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület felmérése erősítette meg. Tokaji László számításai szerint az 50 hold feletti magyar birtok 1902–1912 között a nemzetiségek javára 144 618 kataszteri holddal csökkent, amelynek több mint harmada Szolnok-Doboka és Szilágy megyékre esett. (*Eladó ország.* Kolozsvár, 1913, II. sz. táblázat.)

8 Az 1894: V. tc. alapján Erdélyben 1899 és 1910 között 570 családot (kb. 2500–2800 főt) telepítettek a Bánság és a Mezőség különböző részeire. (László Mária – László

lag kevert vidékekre kívánták koncentrálni, a nagyobb városoktól és a folyamok mentén, vagy a Mezőség irányából kiindulva koncentrikus lépésekben.⁹ Sokak szerint az egyik kívánatos célkitűzés az alföldi magyarság Székelyfölddel való összeköttetésének a megvalósítása lett volna, más szóval az erdélyi (etnikai) korridor megteremtése, amely később az erdélyi magyar telepítési tervek egyik maradandó motívuma maradt.¹⁰ Az 1913-ban megalakult nyomásgyakorló szervezet, az Erdélyi Szövetség egy 1917-ben kidolgozott programtervezetben állami segítséggel történő határőrvidék felállítását, illetve nagyarányú birtokpolitikai akciót követelt, a Székelyföldnek a Mezőségen, Szolnok-Doboka, Szilágy és Kolozs megyéken keresztül az alföldi magyarsággal való összeköttetése érdekében.¹¹

Az első világháború után az erdélyi magyar közösség a román állam nacionalizáló politikájával találta szemben magát, amely mind társadalmi, mind gazdasági téren megnyilvánult. Az utóbbiak közül kiemelendő az 1921. évi földreform, amely következtében jelentősen lecsökkent az erdélyi magyar magán- és közbirtokállomány, illetve komoly veszteség érte a magyar egyházak és a különböző alapok tulajdonait is.¹² Az új állami keretek nyújtotta lehetőségekhez való alkalmazkodás és az ennek következtében megindult generációs szemléletváltás¹³ eredményeképpen az erdélyi problémákra adott válaszokban a hangsúly a társadalmi-nemzeti összezárkózásra és gazdasági önszerveződésre helyeződött. A belső erdélyi magyarság gazdasági és társadalmi problémái pedig a többek között az 1930-as évektől felerősödő (eleinte csak egyházi berkekben, majd politikai körökben is megfogalmazott) szórványgondozásban tematizálódtak.

Antal: A magyar állam telepítési politikája és az erdélyi „hozzátelepítések” az első világháború előtti negyedszázadban. *Balkán Füzetek*, 2009/2. 291.)

9 Sebess Dénes: *Emlékirat az erdélyrészi telepítésről*. Marosvásárhely, 1905. 38–46.

10 Romsics Ignác: Az agrárkérdés nemzeti-nemzetiségi aspektusa 1890–1918 között. *Forrás*, 1986. január, 26–30.

11 Az Erdélyi Szövetség programjairól lásd Bárdi Nándor: Az erdélyi magyar (és regionális) érdekek megjelenítése az 1910-es években. Az Erdélyi Szövetség programváltozatai. *Magyar Kisebbség*, 2003/2–3, 93–114.

12 Az erdélyi román földreform észak-erdélyi helyzetéről Venczel József írt: Az erdélyi román földreform. In: *Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1941–1942*. Kolozsvár, 1942, 309–465.

13 A szemléletváltásról és az erdélyi politikai elit generációs csoportjairól lásd Bárdi Nándor: A romániai magyar elit generációs csoportjának integrációs viszonyrendszere (1918–1989). In: Bárdi Nándor – Simon Attila (szerk.): *Integrációs kísérletek a magyar kisebbségek történetében*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006, 41–66.

Az egyik problémát a szórványmagyarság beolvadásának megfékezése képezte, amellyel a harmincas években végzett falukutatók során is kiterjedten foglalkoztak. Mikó Imre összefoglaló munkájában¹⁴ az asszimilációt egy természetes folyamatként látta, amelyre olyan tényezők hatnak, mint a területi szétszórtság, a vallás, a kulturális, gazdasági színvonal, a vegyes házasságok stb. A Kolozs megyében végzett kutatás során kimutatták, hogy a román közigazgatás bevezetése katalizátorként hatott az asszimilációra: a magyarság aránylag magas természetes szaporulata ellenére csökkenő tendenciát mutattak a nemzetiségi arányok.¹⁵ Nagy Ödön a szórványmagyarságról készült tanulmányában az asszimilációt egy összetett, többreütő folyamatként írta le, amelyben egyaránt fontosnak tartotta a társadalmi rétegződést, a gazdasági szerkezetet, a művelődési és oktatási, illetve hitbéli tényezőket.¹⁶ A korábbi korszakhoz képest a gazdasági megoldásokról (például Sebess Dénesnél vagy Bethlen Istvánnál) a román állami keretek között a hangsúly inkább az oktatási és művelődési tényezőkre helyeződött. Itt két domináns elképzelés körvonalazódott: tömbmagyar területeken a szakmai továbbképzés, illetve szórványvidéken a védekező, megtartó munka, amelyben a fő feladat az iskolán kívüli népművelésre hárult volna olyan intézmények által, mint a Collegium Transilvanicum, a Népfőiskola vagy a Magyar Ház.¹⁷

Az Országos Magyar Párt 1937-ben fogalmazta meg szórványpolitikáját. A szakosztályi vitán a hozzászólók elsősorban a rendszeres és intézményes szórványgondozást szorgalmazták,¹⁸ továbbá Szathmáry Lajos javaslata szerint a munkálatokat a teljes szórványkataszter felállításának, vagyis az alapos adatgyűjtésnek kellett megelőznie. Hasonló katasztert Gergely Ferenc református lelkész végzett¹⁹ a Nagysajói Református Egyházmegyében, az átfogó (államilag is támogatott) munkálatokra azonban csak 1942-ben kerül sor, amikor Szathmáry Lajos, az Erdélyi Magyar Közművelődési

14 *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1998.

15 Uo. 101-109.

16 Nagy Ödön: Szórvány és beolvadás. *Hitel*, 1938/4. 267-270.

17 Venczel József: Művelődéspolitikai vázlat. *Hitel*, 1936/2. 139-145.

18 Szathmáry Lajos: Gyakorlati hozzászólás a magyar szórványúgyhöz. *Magyar Kisebbség*, 1937. június 16.

19 Gergely Ferenc: Megoldott kévek. *Magyar Kisebbség*, 2000/3. (újraközlés). Egy-egy régió szórványai helyzetének bemutatására többen is vállalkoztak a harmincas évek folyamán, így például Horváth Jenő: *Szórványkérdés hunyadmegyei szemmel*, Szigethi Béla: *A regáti missióról*, Sass Kálmán: *A királyhágómelléki ref. egyházkerület szórványai*, Földes Károly: *A mezőszéki szórványok* (lásd: *Szórványainkról*. Kiáltó szó könyvei 3. Bukarest, 1935.), vagy Dávid György - Nagy Zoltán: *Magyarok a Kárpátokon túl* (Kolozsvár, 1935), Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság* (Csíksomlyó, 1931).

Egyesület (EMKE) alelnöke, illetve titkos szórványügyi miniszteri biztos vezetésével az intézmény felmérést végzett az észak-erdélyi vegyes házasságú családok körében.²⁰ A harmincas évek folyamán készült feldolgozások közül részletes katasztert Gergely Ferenc munkája tartalmazott, felmérése olyan adatokat is felölelt, amelyek a későbbi adatgyűjtések során helyet kaptak, így például külön egységként jelenik meg a vegyes házasságra vagy a gazdasági szerkezetre utaló adatok (foglalkozás- vagy birtokszerkezet). A felmérések az erdélyi fiatalok által végzett falukutatások módszereihez és alap gondolatához igazodva egy-egy szórványközösség teljes keresztmetszetét kívánták tartalmazni, és elsősorban egy olyan adatbázisnak készültek, amely alapul szolgálhatott a későbbi konkrét szórványgondozásoknak, akár egyéni vagy közösségi szinten.²¹

Az erdélyi szórványgondozást a második bécsi döntés (1940. augusztus 30.) után helyezték új alapokra. A román karhatalom távozása után Észak-Erdélyben lehetőség nyílt az erdélyi magyar közösség pozícióinak megerősítéséhez, esetleges visszaszerzéséhez.²² A központi és helyi törekvések négy év alatt erős állami támogatásra számíthattak, a szórványvidék kérdéseit pedig fokozott figyelemben részesítették. A szórványgondozást 1942-ben helyezték intézményes keretek közé, amikor a Miniszterelnökség Nemzetiségpolitikai Osztályán belül létrehozták az Erdélyi Külön Szolgálatot (EKSZ), feladata: „a kisemmizett magyarságnak minden téren, így gazdasági, kulturális, szociális, politikai, szövetkezeti, ipari, kereskedelmi stb. ügyeinek felkarolása, gyors segítségadás, szórványmagyarok gondozásának elősegítése, megszervezése, a segítő szervezetek kiépítése az összes szakminisztériumok bekapcsolásával.”²³ Az EKSZ miniszterközi szervként működ-

20 Az Országos Széchenyi Könyvtárban őrzött kartotékokat Tóth Pál Péter dolgozta fel: *Szórványban*. Budapest, 1999.

21 A falumunkát végzők szerint egy-egy közösség problémáira, csak alulról építkezve, a közösség konkrét és speciális problémáinak ismerete után lehet megoldásokat találni (Mikó Imre: *Az erdélyi falu...* Id. kiad. 54.). Ennek megfelelően, az 1942-es felmérés során egyaránt kitértek a község általános adataira (nemzetiségi megoszlás, gazdasági szerkezet, ingatlanforgalom, kulturális élet), a családok részletes adataira, mindemellett konkrét (személyre vagy családra szabott) támogatási javaslatokat kértek a terepen lévő kérdezőbiztosoktól. (Tóth-Bartos: *Szórványkérdés...* Id. kiad. 292.)

22 A négyéves periódust az erdélyi magyar nemzeti tér megeremtésére tett utolsó próbálkozásként is lehet értelmezni. (Ablonczy Balázs: *A visszatért Erdély 1940–1944*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2011).

23 Szabados Mihály: *A Miniszterelnökség Nemzetiségpolitikai Osztálya és az Erdélyi Külön Szolgálat munkájáról (kézirat)*. Jakabffy Elemér Alapítvány Kézirattára, Kolozsvár (a továbbiakban: JEA KT), K 264.

dött, összekötő személyeken keresztül külön hálózatot tartott fenn az egyes minisztériumokban, illetve szoros kapcsolatot tartott fenn különböző intézményekben, Észak-Erdélyben különösen az EMKE-vel, ahol, mint már említettük, külön szórványügyi miniszteri biztos is működött.²⁴ A probléma kiemelt helyzetét mutatja, hogy egy sor intézmény is bekapcsolódott a különböző munkálatokba, ilyenek voltak az Országos Szociális Felügyelőség, az Országos Földhitelintézet (OFI), az Erdélyi Földbirtokpolitikai Főosztály, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (EMGE) és a keretében működő Erdélyrészi Földreform Tanulmányi Bizottság (EFTB), továbbá a „Szövetség” Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetsége is.

A szórványvidék gazdasági kérdéseinek rendezésében, az első világháborút megelőző elképzelésekhez hasonlóan ismételtelen előtérbe kerültek a különböző, etnikai színezetű telepítési tervek is. A négy év során kisebb méretű (belső) telepítésekre²⁵ is voltak kísérletek, a legnagyobb volumenű megvalósult (külső) telepítés a bukovinai székelyeknek a Bácskába történő betelepítése volt, de ennek kapcsán felmerült a moldvai csángók Észak-Erdélybe való telepítése is.²⁶

A bukovinai székelyek áttelepedésének kérdése a józseffelvaiak körében már 1939-ben, a községet majdnem elpusztító tűzvész után felmerült, ennek legnagyobb mozgatórugója a falu plébánosa, Németh Kálmán volt, aki szoros kapcsolatokat tartott fenn Teleki Pál miniszterelnökkel is. A bécsi döntést követően a kormány képviselői és az erdélyi vezető személyiségek részvételével, október 18-án Kolozsváron tartott Erdélyi Értekezleten is foglalkoztak a kérdéssel, de ekkor még a kormány részéről nagyon óvatosan kezelték a problémát, egyrészt az igen feszült magyar-román államközi kapcsolatok végett, másrészt a Dél-Erdélyből nagy számban beáramló menekültek helyzetének kezelése következtében.²⁷ Ennek ellenére a nem hivata-

24 Az EMKE 1942-ig 1794, szórványokkal foglalkozó ügyiratot iktatott, továbbá nemzetiségi térképet készítettek, feltérképezték a zsidó birtokokat, illetve telepítési tervet is készítettek. (Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára – MNL OL), K 269, 433. csomó, 505. tétel, 401.

25 Parcellázásokkal összekötve az OFI is végzett telepítéseket Szolnok-Doboka, illetve Szatmár megyében, továbbá a Közlekedés- és Kereskedelemügyi Minisztérium is készült nagyobb mennyiségű hivatalnokot telepíteni a Déda-Szeretfalva között felépített vasútvonal mentén. (Tóth-Bartos: Szórványkérdés... Id. kiad. 307–310.)

26 A kérdésről részletesen lásd A. Sajti Enikő: *Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában – 1941*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984; illetve Vincze Gábor: *A bukovinai székelyek és kisebb moldvai csángó-magyar csoportok áttelepedése Magyarországra (1940–1944)*. *Pro Minoritate*, 2001/Ősz, 141–187.

27 A. Sajti Enikő: *Székely telepítés...* Id. kiad. 7–8.

los úton történő magyarországi, illetve a helyi vezetők által kifejtett propaganda következtében a bukovinai falvakban az előkészületek már azelőtt megindultak, hogy Teleki kormánya hivatalosan felvette volna a kapcsolatot a román féllel.²⁸

A bukovinai székelyeket mindenképpen erdélyi területeken kívánták letelepíteni, de az erre vonatkozó igényüket az andrásfalviak is megfogalmazták, egy 1940. október 13-án Teleki Pálhoz eljuttatott beadványukban.²⁹ A kormánykörök két lehetséges területet szemeltek ki, Szolnok-Doboka³⁰, valamint Szatmár vármegyét, az utóbbinál a volt román telepesek³¹ által elhagyott falvakat. A terep felmérésére érdekében 1941 januárjában egy „földköstoló bizottság” szállt ki a két megyébe, ahol szemügyre vették a telepesek számára szóba jöhető községeket. A terepbejárás után a szolnokdobokai megoldást elvetették, a bizottság szerint itt nem állt rendelkezésre megfelelő mennyiségű földterület a több ezer főt számláló telepes összefüggő tömbökben való elhelyezésére, ezért inkább a második alternatíva, a megürült román telepes falvak mellett voksoltak. A megoldást leginkább Bánffy Dániel, erdélyi származású, földművelésügyi miniszter támogatta. Az előkészítő munkálatokhoz Venczel József, az EMGE statisztikai osztályának és az EFTB-nek a vezetője készített jelentést a Bihar, Szatmár és Ugocsa megyék területén lévő településről.³² A jelentés részletesen foglalkozott a kiszemelt terület birtokösszetételével, a földek minőségével, az elidegenítést lehetővé tévő jogi utakkal, ugyanakkor javaslatot tettek a román telepesek elhelyezésére is.³³ A bukovinaiak számára a legmegfelelőbb terü-

28 Uo. 10.

29 Uo. 9.

30 Ennek érdekében Bethlen Béla főispánt már 1940 őszén megkereste Németh Kálmán plébános. Lásd Bethlen Béla: *Észak-Erdély kormánybiztosa voltam*. Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1989, 41–42.

31 A román kormány a magyar–román határ mentén egy nagy arányú telepítési akciót hajtott végre. Temes-Torontál, Szatmár, Szilágy, Arad, Bihar és Krassó-Szörény megyékben, megközelítőleg 39 000 kat. hold területet osztottak ki 4900 román telepes család számára. A második bécsi döntés után 42 román telepes falu került magyar fennhatóság alá, ebből 28 Szatmár megyében volt. Lásd Andrei Nasta: *Problema colonizării*. București, 1925.

32 MNL OL, K 28, 163. csomó, 271. tétel.

33 A jogi lehetőségeket tekintve leginkább a telepes birtokok helyzetét szabályzó román törvények előírásai által nyújtott lehetőségeket kívánták kihasználni, amelyek szigorú feltételeket szabtak. A telepesnek a birtokán kellett laknia családjával, magának kellett művelni a földeket (a Földművelésügyi Minisztérium előírásai alapján), biztosítania kellett a művelést és az ehhez szükséges felszerelést. A feltételek nem teljesítése,

letet a Nagykároly és Szatmárnémeti közé eső területnek tartották. A szolnok-dobokai telepítésekhez további előkészítő munkálatokat kívántak volna végezni, mivel itt „a telepítés a szórványok ügyével kapcsolódik”, így azt inkább „a belső telepítések során a székely népfélesleg elhelyezésével” kívánták összekapcsolni.³⁴

Magyarország hadba lépése és a Délvidék visszacsatolása után a szatmári telepítéseket a kormányban már csak Bánffy Dániel támogatta, a kormány és a hadsereg ezzel szemben a bukovinaiaknak az újonnan szerzett területek szerb telepes falvaiban való elhelyezését kívánta megvalósítani. Így 1941 május-júniusában 3279 székely családot, összesen 13 200 főt telepítettek be Délvidékre, összesen 35 000 kat. hold földre. Innen 1944-ben kénytelenek voltak távozni, majd 1945 folyamán a magyarországi Bonyhád környékére telepítették őket.³⁵

A jelen kötetben közölt két forrás, egy jelentés és egy szakértői tanulmány a bukovinai székely-telepítés előkészítői munkáinak a terméke. Az 1941. február 19-én keltezett jelentés az említett „földköstoló bizottság” zárójelentése, a szakértői tanulmány az ekkor tapasztaltak következtében született. Ha a bukovinaiakat nem is, de az ide irányuló későbbi telepítések lehetőségét nem vetették el, így tanulmányozták ezek módját is. Szabados Mihály, az EKSZ előadója 1941 végére készítette el a megye szórványmagyarságának számbeli növelésére tett javaslatait. Habár a tanulmányban foglaltak soha nem kerültek a megvalósítás fázisába, az írás jó példa arra, hogy a négy év alatt a magyar kormányzat milyen megoldásokat keresett az erdélyi szórványok kérdésének a kezelésére.

A dolgozat a kérdést egy sajátos nézőpontból tárgyalja, amelyet szerzője az első részben fejt ki. Itt Szabados az asszimiláció kérdését tárgyalja oly módon, hogy azt folyamatában próbálja megragadni, kísérletet téve az elrománosodott magyarok és a beolvadás útján tartók behatárolására és leválasztására, így tehát a szórványosodást megállíthatónak, idővel pedig megfordíthatónak tartották. Forrásként a katonai közigazgatás ideje alatt lebonyolított kérdőíves kutatás több ezer kartotékját dolgozta fel. A kartotékok hiányában sajnos nem lehet megállapítani, hogy pontosan milyen kritériumok mentén történt a lekérdezés, de a tanulmányban közölt adatok arra engednek következtetni, hogy az 1942-es EMKE-felméréshez hasonló kérdéseket tartalmaz-

illetve ha a földbirtok törlesztő-részletének kifizetése két ízben elmaradt, a telepester birtokon kívül lehetett helyezni. (Uo. 55.)

34 Uo. 61.

35 A. Sajti Enikő: *Székely telepítés...* Id. kiad. 26–34.

hatott. Az asszimilációt a vegyes házasságú családok (nagyszülők, szülők, gyermekek) felekezeti adatai alapján vizsgálta, ahol megkülönböztetett román (görög katolikus és görögkeleti), illetve magyar (református és római katolikus) vallásokat. Ugyanakkor figyelembe vette a nyelvhasználatot is, továbbá pedig névelemzést is végezett. Olyan magyar hangzású román neveket keresett és sorakoztatott fel, amelyek szerinte a román Ó-Királyságban nem voltak fellelhetők, így véleménye szerint ez jó alapot szolgáltat az asszimilálódott magyarok behatárolására.³⁶ A felhasznált adatok alapján Szabados az elrománosodott magyarok számát 18 832-re becsülte, akik 4240 családot alkottak. Ezeket a családokat a javaslat értelmében magyar többségű vidékre telepítették volna, ezzel segítve elő „visszamágyarosodásuk”. A második részben Szabados a különböző birtokpolitikai megoldásokat használva összesen 218 957 kat. holdat kitevő birtokot azonosított be, amely számításba jöhetett a magyar telepések számára. Ez viszont azt feltételezte, hogy innen 6500 román családot kellett volna kitelepíteni, amelyeket elsősorban többségében román vidékre vittek volna. Helyükbe a kor divatos szemlélete szerint székelyeket telepítettek volna. Szabados javaslata értelmében így a szolnok-dobokai magyarság számát százezer főre lehetett volna emelni.

A dokumentumokat szöveghűen közöljük, csak a gépírás következtében keletkezett helyesírási hibákat javítottuk benne. A szerkesztői megjegyzéseket szögletes zárójelbe, illetve lábjegyzetekbe tettük.

Szabados Mihály (1905–1993)

Jogot tanult Budapesten, később Olaszországban a földművelő szöveteket tanulmányozta. Visszatérve folytatta ezt a munkát, de Steur György³⁷ mellett a magyarországi németekkel is foglalkozott. 1938-tól vár-

36 Mikó Imre a névelemzést a fajelméletekből származtatta, de véleménye szerint ezeket nem lehetett alkalmazni a falu világára, különösen az etnikailag vegyesen lakott területeken. (Mikó: *Az erdélyi falu...* Id. kiad. 139) Schneller Károly a Kolozs megyei szórványokról írt könyvében mond kritikát a névelemzésről. Meglátása szerint ez inkább a korábbi századokban végbement bevándorlással és a jobbágyság költözködésével állt összefüggésben: a bevándorlókat családnévvél a magyar környezet ruházta fel, de az egyik-másik birtokra költözés is járhatott vezetéknev változással (*Szórványok és szigetek sorsa Kolozs megyében*. Kolozsvár, 1944, 36–37.) Ugyanakkor Szabados érvei mellett szól az a tény, hogy a román állam hozott olyan intézkedéseket, amelyek a nevek románosításával jártak. Így például beiskolázáskor a tanfelügyelőnek jogában állt beiskolázáskor „névelemzést” végezni, a román hangzású családnévűeket pedig kötelezően román iskolába iratták. (Bíró Sándor: Magyar tanárok és tanulók Romániában. *Magyar Szemle*, 1941. február, 67–69.)

37 Jogász, politikus, 1919-től a Nemzeti Kisebbségek Minisztériumában államtitkár, 1922-ben a magyarországi németek ügyeinek kormánybiztosa, majd 1923-tól a föld-

megyei szociálpolitikai tanácsadóként dolgozott, majd 1941-ben került a Miniszterelnökséghez, 1942-től az EKSZ tagja, majd vezetője. A háború után a Földművelésügyi Minisztériumban FAO ügyekkel foglalkozott, de Magyar Közösség elleni perben (vagyona elkobzása mellett) három és fél év börtönre ítélték. Szabadulása után kubikosként dolgozott, és annak ellenére, hogy 1957-ben felajánlottak számára egy állást a földművelésügyi minisztériumban, nem fogadta el.³⁸

A bukovinai telepítések munkálatai során került kapcsolatba a szórványüggyel, de foglalkozott az Észak-Erdély területére beszivárgó csángók ügyeivel is.³⁹ 1943–44-ben készítette el a szórványok statisztikai adatainak a feldolgozását,⁴⁰ amelyben elemzi a Magyarországon és azzal határosan élő magyar közösségek mellett az Európán kívüli magyarság viszonyait is. A béke-előkészítő munkába bekapcsolódva pedig a szomszédos országokkal való – területkiigazítással egybekötött – népességcserére készített egy hosszú tanulmányt az alternatívákról.⁴¹ Szemléletében minden olyan magyar közösség, amely idegen (nem magyar) közegben élte életét, szórványnak volt tekintendő, így szerinte a többségében magyarul Székelyföld néhány községe is,⁴² de véleménye szerint a tengeren túl élő magyarok⁴³ is hasonló gondozásra szorultak, mint az általában vett szórványvidék lakosai. A szórványok két típusát különböztette meg: belföldi és külföldi. Az előbbinél (1943-as országhatárokkal) a régiókat tekintve Észak-Erdély (1169 szórványközösség) szerepelt az első helyen, utána a Dunántúl (527 szórványközösség) következett. A külföldi szórványokba elsősorban az utódállamok magyarságát sorolta (kb. 650 000 fő), de idekerültek a „távol külföld” közösségei is, mint például az Egyesült Államokban élő félmillió kivándorolt magyar. Az 1940 után megindult intézményes szórványmunkát rendkívül fontosnak tartotta, de problematikusnak vélte, hogy ez egyelőre

munkások szövetkezeteinek országos szervezője.

38 Szabados Mihály: *Egy csongrádi öregdiák derékbátort karrierje*, kézirat. (JEA KT, K 8)

39 Vincze Gábor: *A bukovinai székelyek...* Id. kiad. 167–168.

40 Szabados Mihály: *A hazai és a külföldi magyar szórványok és szórványmagyarok számadatai, 1944*, kézirat (JEA KT, K 5).

41 A tanulmányban a népességcsere a szórványkérdés egyik megoldási lehetőségeként jelenik meg. (Uő: *Magyarország népcsere lehetőségei a béketárgyalásokon, kézirat, 1945.* (JEA KT, K 6)

42 Uő.: *Az erdélyi magyar szórványok és szórványmagyarok számadatai, kézirat.* (JEA KT, K 7)

43 Uő.: *A külföldi magyarok hazatelepítési lehetőségeiről. Katholikus Szemle, 1940. december, 430–436.*

az észak-erdélyi területre (a magyar szórványok 12,5%-ára) szorítkozhattak.⁴⁴

Szabadost a szórványkérdés és az ehhez kapcsolódó gyakorlati megoldások tágabb összefüggésben foglalkoztatták. Legtöbb munkájában igyekezett a szórványkérdést teljes egészében megragadni. Számításaiban általában az 1910-es népszámlálás adataira alapozott. Véleménye szerint ez volt az egyetlen olyan megbízható statisztika, amelyet a szórványok behatárolásában alkalmazni lehetett. Az utódállamok 1930-as népszámlálásait egyrészt a Trianon utáni migráció, másrészt a nemzetépítő cézzattal történő telepítések torzították, az 1941-es adatokat pedig (a magyart is) a határváltozással történő kétirányú vándorlások.⁴⁵ E két utóbbi népszámlálást is felhasználta, de mindig csak az 1910-es viszonylatában.⁴⁶

44 Uő: *A hazai és a külföldi...* 7-8, 35.

45 Észak-Erdélyből megközelítőleg 200 000 román távozott Romániába, illetve kb. 178 ezer magyar menekült el Dél-Erdélyből Magyarországra.

46 Szabados: *Magyarország népcseré lehetőségei...* 27.